

Demokrasiden Önce: Karatani'de İyonya ve İzonomi Düşüncesi

**Kojin Karatani, *İzonomi ve Felsefenin Kökenleri*, (Çev.) Ahmet Nüvit Bingöl,
İstanbul: Metis Yayınları. 2018. ISBN: 978-605-316-140-0, 194 sayfa.**

Mustafa DEMİRTAŞ*

Kojin Karatani *İzonomi ve Felsefenin Kökenleri* kitabında okurlarını Antik Yunan felsefesi ve politik yaşamına dair verimli bir tartışmaya davet eder. İddiası şudur: Antik Yunan'ın özgünlükleri olarak gördüğümüz hemen hemen her şey İyonya'da ortaya çıkmıştır. Yani İyonya, Antik Yunan'daki pek çok kazanımın temelini atmıştır. Örneğin, Antik Yunan kültürünün vazgeçilmez bir parçası olan Homeros'un eserleri İyonya lehçesinde yazılmıştır ya da Yunan demokrasisinin ortaya çıkmasına katkı sağlayan unsurlar olarak değerlendirilen alfabenin oluşumu için Fenike'nin resimli

* Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.

Sosyoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Uşak Üniversitesi | The Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Uşak University.

mustafademirtas35@gmail.com

Orcid Id: 0000-0001-6384-6626

Doi: <http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.47>

M. Demirtaş, (2022). Kitap İncelemesi. Kojin Karatani, *İzonomi ve Felsefenin Kökenleri*. Ahmet Nüvit Bingöl (Çev.). *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 2(1). 66-73.

yazılarının değiştirilmesi (İyonyalılar Fenike yazısını herkesin kolaylıkla öğrenebileceği fonetik bir alfabeyle uyarlamışlardır) ve fiyatları düzenlemek amacıyla pazarın kullanılması da İyonya’da başlamıştır. İyonya, madeni para basmış ve para ekonomisini geliştiren ilk uygarlıklardan biri olmuştur. Kısacası, Karatani’ye göre İyonya’da yaşananlar çığır açıcı bir niteliğe sahiptir; fakat tarihi anlatılarda bu durum yeterince dikkate alınmaz. Atina merkezli yaklaşım İyonya’nın önemini üzerini örter. Dahası, İyonya’nın felsefi ve toplumsal hayatının yanlış anlaşılmasına neden olur.

İyonyalı filozoflar hakkında bildiklerimiz büyük ölçüde Platon ve Aristoteles’in düşüncelerine dayanır. Platon ve Aristoteles’in değerlendirmeleri dışında İyonyalı düşünürlerden çok az belge günümüze ulaşmıştır. Karatani bu filozofların değerlendirmeleriyle sınırlı kaldığımız sürece yalnızca onların felsefi kavrayışlarından seçilenleri görebileceğimizi belirtir. Bu seçim sonucunda, İyonyalı filozofların fiziksel dünyayla, yani doğayla ilgilendikleri ve insan yaşamına ilgisiz kaldıkları görüşü ön plana çıkar. Örneğin “*Phaidon*’da Platon, felsefenin odağını dış dünyanın soruşturulmasından toplum içinde insan davranışının amaçlarına kaydıracağı için Sokrates’i över” (25). Buna göre Sokrates öncesi İyonyalı filozoflar sorgulamalarını doğanın incelenmesine yönlendirirler. Aristoteles’e göre Thales, suyun ilk töz olduğunu, bütün diğer şeylerin ondan oluştuğunu düşünür. Anaksimandros var olanların ilkesinin sonsuz (*apeiron*) olduğunu ve her şeyin ondan meydana geldiğini, ona dönerek yok olduğunu belirtir. Herakleitos varlığın devinimini anlamaya çalışırken, Pythagoras maddeler dünyasında değişmeyen şeylerin neler olduğunu bilmek ister. Sokrates öncesi filozoflar “yaşamın aslı nedir?” sorusuna yanıt ararlarken incelemeleri dış dünyadaki madde arayışına odaklanır. Sokrates’le birlikte bu incelemeler yüzünü insana döner. Diğer bir ifadeyle, Sokrates ile felsefe doğadaki madde arayışını (madde nedir? maddeler dünyasının çeşitliliğini oluşturan ilk madde ya da ana madde [*arkhe*] ne olabilir? tarzında sorularla doğayı nedenlerle açıklama yöntemi arayışını) bırakıp, gözlerini toplum içindeki insan yaşamına, insanın hangi amaçlar doğrultusunda yaşaması gerektiği hususuna çevirir. Sokratesçi felsefe, fiziksel dünyayla toplumsal dünya arasında bir kırılma açığa çıkarmış gibidir. Bu, felsefenin ilgisinin dış dünyanın soruşturulmasından toplum içinde bireyin davranışlarına çevrilmesini varsayan bir kırılmadır. Hatta Sokrates öncesi filozoflar doğa filozofları olarak tanımlanarak doğa felsefesi geleneğinin yaratıcıları olarak görülürler. Buna karşın, Atina’da sofistlerle

başlayan felsefe “insan felsefesi” olarak adlandırılır. Böylece İyonyalı filozofların insan ve toplumsal yaşam hakkında değil, doğa hakkında düşünmüş oldukları genel kabul gören bir fikir olagelir. İyonya felsefesi yalnızca doğa felsefesi şeklinde değerlendirilip diğer yönleri görmezden gelinir.

İşte, Karatani tam bu noktada müdahalede bulunur: İyonyalı düşünürlerin fiziksel dünyayla ilgilenmiş ve bu alan dışındaki unsurlara kayıtsız kaldıkları görüşü, Platon ve Aristoteles gibi daha sonra gelen Atinalı filozofların önyak olduğu bir önyargıdır (25). Karatani için Platon ve Aristoteles'in değerlendirmeleri, sanki felsefenin gerçek anlamda Atina'da başladığını ve İyonya'nın yalnızca bir haberci rolü oynadığını ima eder. Bu ise İyonya felsefesinin önemli yönlerinin görmezden gelinmesine neden olur. Karatani kitabındaki tüm tartışmalar boyunca Atina'nın kültür ve siyasetini de etkilediğini düşündüğü İyonya'nın göz ardı edilen bu yönlerini ortaya koymaya çalışır. Peki, bu yönler genel olarak nelerdir?

İyonya'nın Önemi

Karatani'ye göre, bireyin nasıl yaşaması gerektiğiyle ilgilenen etik sorusu Antik Yunan'da ilk olarak İyonya'da ortaya çıkar. Hatta toplumdan ayrı, bağımsız bir benlik fikrinin keşfi de İyonya'ya aittir. İyonya *polis*'i bireyler arasındaki toplumsal sözleşmeyle kurulur ve burada birey kendi iradesiyle kendi seçtiği bir *polis*'e sadakat gösterir. Atina'da ise insanlar *polis*'e bağlıdır ve etiğin çıkış noktası bu bağlılıktan kaynaklanır. Atina'yla kıyaslandığında İyonya'da bireyin özerkliği çok daha güçlüdür ve birey özünde *polis*'ten bağımsızdır. Bu nedenle Karatani, *polis* içinde bir eşitsizlik baş gösterdiğinde bireyin kolaylıkla oradan ayrılabilmesini ve nihayetinde bir ilke olarak *izonomi*'nin, yani yurttaşlar arası ekonomik ve siyasal eşitliğin yalnızca bu koşullarda gerçekleştirilebildiğini ileri sürer (54). Karatani açısından, hükmetmenin olmadığı bir düzen olan *izonomi*, hiçbir özel statü, imtiyaz veya hükmedici merciye izin vermez. İnsanların tam da özgür olmaları sebebiyle eşit oldukları anlamına gelir. İyonya'nın şehir-devletlerinde hâkim olan düzen demokrasi değil, bireylerin hep birlikte ve hükmetme olmadan yaşadıkları *izonomi*'dir. Diğer bir ifadeyle, demokrasi ve *izonomi* iki farklı şeydir. Her ne kadar Herodotos *Tarih*'te *izonomi*'yi demokrasiyle eş anlamlı kullansa da, Karatani ikisi arasında keskin bir ayrım olduğuna dikkatimizi çeker. Yurttaşların hükmetme olmadan yaşadıkları bir örgütlenme biçimi olarak *izonomi* ve

çoğunluğun hükmetmesi olan demokrasi arasındaki ayrım, İyonya ve Atina'daki toplumsal yaşamın birbirlerinden hangi noktada farklılaştığının göstergesini oluşturur. *İzonomi* bir kelime olarak Atina'da varlığını sürdürse bile, hiçbir zaman İyonya'da sahip olduğu anlamı kazanmaz.

Yaşama değer veren bir kültürün merkezinde yer alan *izonomi*'nin en belirgin özelliği hükmetme anlayışının olmamasıdır. Demokrasi sözcüğü ise çoğunluğun egemenliği ilkesiyle cisimleşen bir kavram olagelmıştır. Karatani, İyonya'daki halkın geleneksel hükümlerlik ilişkilerinden uzakta bir özgürlük ve eşitlik düzeni içinde yaşadığını ileri sürer. Dolayısıyla, *izonomi* soyut bir fikirden ibaret değildir; insanlar siyasal açıdan olduğu kadar ekonomik yaşamlarında da özgür ve eşittir. Ekonomik eşitlik olmadan *izonomi*'nin varlığını sürdürmesi mümkün değildir. İyonya'da *izonomi* bağımsız çiftlik, ticaret ve üretimin gelişmesinin bir parçası olarak biçimlenir. Bununla birlikte, İyonya'da para ekonomisinin gelişmesi ekonomik eşitsizliğe yol açmaz. Bunun nedenini Karatani şu şekilde açıklar: İyonya'da toprak sahibi olmayan bir kişinin başka birinin toprağında çalışmak yerine, rahatlıkla başka bir şehre göç etme imkânı vardır. Bu durum, büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkmasını engeller (30). Topraksız kişiler yeni bir yere giderek orada çalışma imkânları bulduklarından sınıfsal bölünmeler açığa çıkmaz. Yani, İyonya *polis*'inin yurttaşının başka bir yere gidebilme özgürlüğü ve orada kendi toprağını işleme olanağı beraberinde eşitlik getirir. Herhangi bir sınıfın (ruhban sınıfı vb.) özel bir otorite yaratmasının ve köle emeğinin ortaya çıkmasının önüne geçer. Bu anlamda “taşınma olanağı, *izonomi*'nin temel bir önkoşuludur” (43). Eşitsizlik ve hükmeden-hükmedilen ilişkisinin ortaya çıkmasını engelleyen önemli bir unsurdur.

Karatani'nin düşüncesi çerçevesinde, İyonya'da ne güce ve otoriteye sahip bir hükümlerandan ne de aşkın bir Tanrı fikrinden söz edilebilir. Sınıf eşitsizlikleri ya da bir kişinin başka bir kişi karşısında üstün bir konumda olma durumu yoktur. Yasalar eşit yurttaşlar arasındaki bir mutabakat süreciyle inşa edilir. Bununla birlikte, İyonya'da gözlenen *izonomi* toplumunda ne yalnızca siyasi ne de yalnızca ekonomik eşitlik vardır; söz konusu olan bu iki düzeyin biraradalığıdır. Neticede, *izonomi*'nin veya hükmetmenin olmamasının hem siyasi katılım hem de üretim ilişkileri açısından hükmeden-hükmedilen hiyerarşisinin yokluğu sonucunu doğurduğunu söyleyebiliriz.

Peki, İyonya bu özgün konumu nasıl kazanır? Karatani, İyonya şehirlerinin klanların geleneklerini sahiplenmeyen koloniciler tarafından kurulduklarını ve bu kolonicilerin klan geleneklerinin kısıtlamalarından kurtulmuş, yeni bir sözleşme topluluğunu doğurmuş olduklarını ileri sürer. Yani, İyonyalılar bireyi sınırlayan kökenleriyle bağlarına çok önem vermezler. Bu ise, onların emsalsiz bir kültür kurmalarına, siyasi ve ekonomik eşitler olarak yaşamalarına olanak tanır. İyonya'nın tersine, Atina ve Sparta *polis*'leri kabilelerin bir araya gelmesiyle oluştuğundan, buralarda eski kabile gelenekleri hâlâ güçlü olduğundan ve korunduğundan polis içinde eşitsizlikler veya sınıflar arası karşıtlıklar açığa çıkar (30). Atina'da Perikles'in çağında bile yurttaşlığın akrabalıkla sıkı bir bağı vardır ve yabancılar (diğer *polis*'lerden gelen insanlar) ne kadar zengin olursa olsunlar bu bağın dışında tutulurlar.

Varsayımların Ötesine Uzanmak

Karatani'nin hükmetmenin olmadığı toplumsal bir örgütlenme biçimini İyonya bağlamında tartışmaya açması, sınıfların üzerinde yükselmediği yeni bir sözleşme topluluğunun doğabileceğini göstermesi açısından verimli bir çabadır. Ayrıca, İyonya'nın dünya tarihindeki benzersiz deneyimini vurgulaması, eşitliğin ve özgürlüğün bir arada kazanılabileceğinin ortaya konulması açısından da önemlidir. İyonya'nın hasıraltı edilen değeri günümüzdeki toplumsal ve siyasi sorunların çözümüne katkı sunabilir. Ne var ki bu katkı, İyonya'nın özgün konumunun değerlendirilmesindeki bazı temelsizlikleri göz ardı etmeyi gerektirmez.

Karatani, Atina ve Sparta'yla karşılaştırıldığında İyonya'nın toplumsal yapısına dair dikkat çekici açıklamalarda bulunur, ancak bu açıklamalarını Antik Yunan düşünürlerine ya da modern düşünürlere referansla güçlendirmeye pek yanaşmaz. Bilhassa İyonya'nın siyasal ve ekonomik eşitliğe dayanan özgün konumunun altını çizerken düşüncelerinin spekülatif bir boyutta değerlendirilme riskine karşı, onları destekleyecek bazı düşünürlere, tarihsel ve metinsel kanıtlara yer vermesi gerektiği kanaatindeyim. Bu durum, bir *izonomi* toplumunun analizi, özellikle de ekonomik eşitliğe dayalı bir düzenin özelliklerinin ortaya konulması için faydalı olabilir.

Dahası Karatani, Thales'in Pers İmparatorluğu'nun hükmü altına girmekten kaçmak için bir *polis*'ler federasyonu oluşturma fikrinin başarısızlıkla sonuçlanmasını,

bölgedeki *polis*'lerin çoğunda *izonomi*'nin çoktan yıkıldığının göstergesi olduğunu varsayar. Fakat buna dair de herhangi bir tarihsel veya metinsel kanıt sunmaz. Bunun dışında, *izonomi*'nin Atina'da kendi başına şekillenebilecek bir fikir olabileceğini hiç hesaba katmaz. Atina demokrasisinde çok önemli bir yeri olan Solon'un sözleşmeli köleliğe sürüklenen avamın tüm borçlarını affetmesi, sözleşmeli köleleri özgür bırakması, kişinin borç karşılığında rehin olarak tutulup kullanılmasını yasaklanması, yurttaşların katılımının sağlanabileceği bir meclis kurması ve yerleşik olan yabancılara yurttaşlık vermesi gibi edimleri kendisinin düşünmüş olmasının pek akla yatkın olmadığını, bunları ancak İyonya'dan öğrenmiş olabileceğini belirtir (34). İyonya'nın dışında bireyin *polis*'le ilişkisinde özerklik duygusunun güçlü olmadığını, bireyin *polis*'e bağlı olduğunu dile getirmesine rağmen, bu görüşünü de destekleyecek farklı referanslara yer vermez. Örneğin, Yunan medeniyetine dair önemli eserler ortaya koyan Jakob Burckhardt *Yunanlar ve Yunan Medeniyeti*'nde Yunanların saf özgür ruhlar olduğunu ifade eder. *Polis*'in temelinde kesinlikle birey olduğunu, diğer yerlerde olduğundan daha çok bireyin *polis*'in bir parçası olduğunu ileri sürer. Aynı zamanda, bireyin bu *polis*'i aşma ihtiyacı duyduğunu, yani güçlü bir yurttaşlık duygusunun genel bir dünyayla birleşme bilinciyle bir arada var olduğunu vurgular (Burckhardt, 2019: 205). Karatani'nin birey-*polis* ilişkisinde İyonya'nın bireyine özgü olarak attığı özellikleri Burckhardt, tüm Yunanlar için düşünür. Elbette, Burckhardt'ın yorumunu eksiksiz bir bilgi olarak değerlendirmeyebiliriz. Diğer yandan, Karatani'nin sunduğu iddiaların tartışmaya çok açık olduğunu farklı araştırmacıların görüşlerinden hareketle ortaya koyma olanağımız yok değildir. Kanımca, Karatani'nin İyonya'nın toplumsal yapısına ilişkin sunduğu iddiaları varsayımların ötesinde daha sağlam ve ayrıntılı bir temele yerleştirmesi gerekir.

Bununla birlikte, *izonomi*'nin bazı yazarlar tarafından yasa önünde eşitlik şeklinde ele alındığını belirtmeliyim. Örneğin, Josiah Ober “*izonomi*, nüfusun her kesiminin adil şekilde aynı yasal muafiyetlere sahip olmasına ve yasal süreçlerin eşit erişimine gönderme yapar” (2021: 66) diyerek bu kavramın kullanımını yasal eşitlik fikriyle özdeşleştirir. Böyle bir özdeşleşme *izonomi* kavramının ekonomik ya da sınıflar üstü değil, yasa önünde bir eşitlik olduğu anlamına gelir. Yani, *izonomi*'yi yalnızca yasal eşitlik olarak değerlendirebiliriz. Karatani'nin kitabında bu değerlendirmenin karşısında yer alan tarihsel ya da metinsel bir kanıt bulunmaz. Üstelik, insanların gerçekten

yaşamlarında ekonomik bakımdan eşit olduklarını söylememiz için en azından gündelik hayattaki pratiklerinin nasıl gerçekleştiği hususunda daha detaylı bilgimizin olması gerekir. Bu bağlamda, sınıfların olmadığı eşit bir toplumsal yapıdan bahsedeceksek, bir çiftçinin gününü nasıl geçirdiği, yaşamında neler olup bittiği basit ama önemli bir sorudur. Bir çiftçi boş vakitlerinde neler yapar? Ne kadar zamanını kendi zevklerine ne kadar zamanını çalışmaya ayırır? Bir *izonomi* toplumunda ekonomik eşitliğin olduğunu iddia ediyorsak, gündelik hayatta yer alan sıradan bir kişinin yaşamı hakkında bazı temel bilgilere sahip olmalıyız. Böylelikle, bu kişinin ekonomik üretim sürecinde işgal ettiği yeri daha iyi kavrayabiliriz. Dolayısıyla, *izonomi* toplumunda kişinin bir yerden başka bir yere gidebilme özgürlüğü olduğunu ve kölelik sisteminin vuku bulmadığını varsaysak bile, bu unsurların bir toplumda tek başına ekonomik eşitliği ve özgürlüğü sağlamaya yeteceğini iddia edemeyiz.

İyonya'ya dair günümüze ulaşan çok az felsefi metin ve belge elimizde bulunmaktadır. Bunların daha ziyade İyonya felsefesine yönelik bakış açımızı çeşitlendirebilecek, filozofların farklı yönlerini görmemize katkı sunabilecek metinler olduğunu söylemek mümkündür. Fakat meselemiz, bu *izonomi* toplumunun toplumsal yapısına (eşitlik ve özgürlük gibi iki önemli değer bir arada somutluk kazandığı bir yapıya) dair bir çıkarımda bulunmaya geldiğinde, en azından Karatani'nin kitabının bize doyurucu çözümler sunmadığını düşündüğümü belirtmeliyim.

Sonuçta, Antik Yunan'ın özgünlüğünden bahsedildiğinde, genellikle aklımıza gelen merkez Atina'dır. Bununla birlikte Karatani, merkezin aslında İyonya olduğunu, Yunan uygarlıklarının eşsiz özelliklerinin İyonya toplumundan geldiğini ifade ederek eşitlik ile özgürlüğün bu toplumda birbirleriyle ilişkili bir şekilde var olduğunu ileri sürer. Bunu sağlayan da *izonomi* ilkesidir. Karatani'nin bu ilkeyi tartışmaya açması, sözde parlamenter demokrasilerin ve sınıfsal ayrımların ötesinde farklı bir toplumsal yapının nasıl mümkün olabileceğinin düşünülmesi açısından katkı sağlayıcı bir girişimdir. Ne var ki bu girişimde, İyonya toplumunun ve *izonomi* ilkesinin daha derin bir biçimde ele alınma ihtiyacı görmezden gelinemeyecek bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynakça

Burckhardt, J. (2019) *Yunanlar ve Yunan Medeniyeti*. İsmail Hakkı Yılmaz (Çev.). İstanbul: Pinhan.

Karatani, K. (2018). *İzonomi ve Felsefenin Kökenleri*. Ahmet Nüvit Bingöl (Çev.). İstanbul: Metis.

Ober, J. (2021). “Demokrasi”nin Hakiki Manası: Çoğunluğun Egemenliği Değil, Bir Şeyler Yapma Kapasitesi. (Utku Özmakas, Çev.). *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 1(2). 60-69.